

ЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 200 КК УКРАЇНИ.

Леонід Євгенійович БАРАШ,

*аспірант Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокариуса»
<https://orcid.org/0009-0005-1762-3727>*

У кримінальних провадженнях, зокрема за статтею 200 Кримінального кодексу України, ретельне проведення допитів та дослідження питань, які виходять за межі компетенції слідчого, потребує залучення фахівців. Поняття спеціальних знань включає професійні компетентності осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також не загальновідомі, професійно набуті навички. У практиці розслідування спеціальні знання часто використовуються через залучення спеціалістів для проведення окремих процесуальних дій та призначення судових експертиз

Згідно ст. 71 КПК України спеціаліста залучають для надання консультацій, пояснень, довідок, висновків, безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) [1]. У провадженні стосовно ст. 200 ККУ, слідчі залучають спеціалістів для вилучення документів, огляду місця події та інших дій. Це включає фахівців з банківської сфери, кіберфахівців, технічних фахівців та криміналістів для оптимізації процесу збору доказів. Вони допомагають у визначенні, вилученні та ефективному упакуванні документів та об'єктів, що мають значення в розслідуванні. Як відзначено В. О. Яремчук, запрошення спеціаліста має сприяти слідчому у виявленні, фіксації та вилученні доказів, що оптимізує процес проведення слідчих (розшукових) дій [2].

Суттєва роль спеціалістів у проведенні огляду платіжних засобів та пов'язаних документів необхідна для виявлення можливих підробок та встановлення дійсності печаток, підписів та змін у тексті. Спеціалісти використовують різні техніки та методи, що не пошкоджують документи, та строго дотримуються правил роботи з ними, щоб забезпечити збереження інтегритету матеріалів для подальшого експертного дослідження.

Залучення спеціалістів до огляду електронних документів є обов'язковим, оскільки неправильне поводження з ними може призвести до втрати важливих цифрових слідів. У випадках злочинів, пов'язаних із комп'ютерною інформацією, важливо залучити кваліфікованих фахівців, які мають глибокі знання в цій галузі. Це дозволяє зберегти цифрові сліди та ефективно розслідувати злочини, які потребують технічної експертизи.

Справді, огляд електронних документів вимагає спеціалізованих знань і технічних навичок, оскільки електронні матеріали не є фізичними об'єктами, а складаються з комп'ютерного коду. Виявлення, вилучення та збереження електронних слідів для подальшого використання у

доказуванні вимагає спеціальних програмних і апаратно-програмних засобів цифрової криміналістики.

Електронні документи наділені специфічними ознаками, які визначають особливості їхнього огляду. Електронний документ не є матеріальним об'єктом, а являє собою двійковий комп'ютерний код, що створений із застосуванням комп'ютерних засобів та існує на технічних носіях. Відсутність матеріального втілення зумовлює взаємозв'язок такого документа із його технічним носієм. Водночас, такий зв'язок не є нерозривним, оскільки документ може вільно переміщуватися в електронній мережі без технічного носія або існувати на кількох технічних носіях одночасно. Відтак електронний документ часто не можна дослідити без спеціального обладнання. Крім того, електронні документи є більш «вразливими» доказами порівняно з традиційними, адже можуть бути легко знищені, а їхній зміст – змінений без видимих ознак [3].

Спеціаліст, оснащений відповідним обладнанням та знаннями, використовує спеціальні програми та технічні засоби для обробки цих даних, дослідження їх та збереження відповідних комп'ютерних даних у незмінній формі. Отже, участь кваліфікованого фахівця під час огляду електронних документів має вирішальне значення в розкритті і використанні таких доказів у кримінальному розслідуванні.

Так, залучення спеціалістів до проведення допитів та одержання зразків для експертизи є важливими етапами в розслідуванні кримінальних справ, особливо коли розглядаються злочини, пов'язані з електронними платіжними засобами. Експерти з технічних підрозділів банківських установ або правоохоронних органів мають спеціальні знання про технічні аспекти і можуть взаємодіяти з учасниками процесу, роз'яснюючи технічні терміни та процеси, що сприяє ясній комунікації та уникненню неточностей.

Під час допиту підозрюваних, такі спеціалісти можуть допомагати слідчому розуміти складні аспекти використання платіжних засобів, використовуючи спеціальні тактичні прийоми, такі як аналіз протиріч у показаннях або постановка контрольних запитань.

Щодо одержання зразків для експертизи, експерти зазначених галузей можуть надати консультації щодо необхідних зразків, їх обсягу та вимог до їх одержання. У деяких випадках сам слідчий, оснащений консультаціями, може провести дію самостійно або залучити криміналіста, щоб отримати технічну допомогу на місці здійснення дії. Такий підхід дозволяє оптимізувати процес отримання необхідних зразків для подальших експертиз.

Судова експертиза є однією з найважливіших форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі, особливо у розслідуванні злочинів, пов'язаних з різними видами документів, у тому числі й платіжними картками.

Експертиза є визначальним і вагомим доказовим елементом у судовому процесі. Експерт, який складає висновок, виступає як незалежний процесуальний джерело доказів. Висновок експерта є вагомим доказом в будь-якому виді судочинства [4].

У випадках, пов'язаних з платіжними картками, проведення експертизи може допомогти встановити шляхи та засоби шахрайства, виявити підробки або зміни в документації та визначити технічні деталі, які вказують на злочинні дії.

Цей процес потребує високої кваліфікації та спеціалізованих знань, оскільки розглядає не лише правові аспекти, але й технічні та документальні особливості, пов'язані з платіжними системами та електронними документами. Допомога експертів у таких ситуаціях є ключовою для розкриття обставин злочину та надання достовірних доказів для судового розгляду.

Судові експертизи є важливим і необхідним елементом в розслідуванні злочинів, зокрема тих, що пов'язані з платіжними засобами та банківськими картками. У кримінальних провадженнях, де розглядаються злочини, передбачені ст. 200 КК України, типовими експертними дослідженнями є почеркознавча, технічна експертиза документів, комп'ютерно-технічна експертиза та інші.

Доцільним є проведення експертних досліджень платіжних карток та інших документів, що використовуються у скоєнні злочинів. Ці дослідження включають трасологічні, судово-бухгалтерські, комплексні комп'ютерно-технічні та інші види експертиз для встановлення обставин, що мають значення для справи.

Розподіл експертиз на технічні та змістовні, як запропоновано І.М. Осиком, виявляється корисним для поняття процесу дослідження документів, зокрема в електронній формі. Технічне дослідження забезпечує проведення почеркознавчої, технічної та комп'ютерної експертиз для виявлення підробок та встановлення автентичності документів.

Важливим є також застосування сучасних методів дослідження електронних документів та платіжних засобів через їх вразливість, а також специфіку злочинів, що вчиняються в кіберпросторі. Комплексні експертні дослідження, які поєднують різні методики, можуть бути актуальними та важливими в сучасній кримінальній справедливості.

Почеркознавчі експертизи є надзвичайно важливими в розкритті злочинів, оскільки вони спрямовані на встановлення виконавців рукописних записів і підписів в документах, що є значущими у вирішенні кримінальних проваджень, зокрема, тих, які стосуються злочинів, передбачених ст. 200 КК України.

Судова почеркознавча експертиза є важливим інструментом у виявленні незаконних дій з платіжними засобами, оскільки підписи на фінансових документах часто залишають слід підозрілих дій. Ця експертиза спрямована на встановлення автентичності підписів та ідентифікацію осіб, що їх виконували.

У кримінальних провадженнях, де злочини пов'язані з незаконним використанням платіжних засобів, судова почеркознавча експертиза виявилась корисною для виявлення піддроблених підписів, документів та підтвердження фактів недозволених фінансових операцій.

Методичний підхід до організації та проведення судової почеркознавчої експертизи має на меті встановлення автентичності

почеркового матеріалу та ідентифікації осіб, які виконували підписи. Одним з ключових аспектів призначення цієї експертизи є вилучення оригіналу документа з підписом для подальшого дослідження та збирання вільних та експериментальних зразків почерку для порівняння.

Застосування судової почеркознавчої експертизи виконує важливу роль у розкритті незаконних фінансових дій та допомагає у встановленні та доведенні фактів, що стосуються злочинів, пов'язаних з платіжними засобами.

Науковці та практики в кримінальних провадженнях визначають проблемні питання у призначенні та проведенні судово-почеркознавчих експертиз, зокрема в господарській сфері. Однією з основних причин цих проблем є неадекватне надання документів та зразків почерку для експертизи, що може бути зумовлено як відсутністю оригіналів, так і недотриманням вимог упакування документів чи якості зразків почерку. Існує відсутність вільних та якісних зразків, а також недостатня кількість призначених зразків для порівняння.

Найбільш проблемними питаннями у призначенні і проведенні почеркознавчих експертиз у кримінальних провадженнях про злочини у сфері господарської діяльності науковці називають надання копій (часто неякісних), а не оригіналу документа; недотримання вимог упакування документів; не надання зразків для порівняння, або надання неякісних зразків, або в недостатній кількості.

Подолати це можливо через ознайомлення слідчого з методичними рекомендаціями стосовно призначення та проведення почеркознавчої експертизи. Ознайомлення з цими рекомендаціями та використанням вказівок допоможе у наданні якісних та належних зразків для експертизи. Також можна звернутись до експертів для консультацій або запрошення їх у якості спеціалістів для одержання зразків почерку.

Усунення протидії розслідуванню є важливим завданням. Важливо застосовувати своєчасні та якісні методи проведення розслідувань на початкових етапах, такі як тимчасове вилучення речей і документів, огляд, обшук, допит тощо, для забезпечення належної збереженості та доступності доказів для експертизи. Це допоможе запобігти можливим протидіям при проведенні почеркознавчих експертиз і забезпечити збереження необхідної документації та зразків для проведення якісних експертиз у майбутньому.

Так, протидія при відібранні зразків для експертизи у сфері почеркознавства може ускладнювати розслідування. Особливо, коли людина відмовляється надавати необхідні зразки для дослідження чи намагається змінити свій почерк, підпис з метою перешкоджання ідентифікаційним завданням. Ці обставини ускладнюють отримання достатньої кількості вільних та умовно-вільних зразків для експертизи, яка є ключовою у вирішенні завдань розслідування.

Найбільш доступними способами подолання такої протидії є спроби переконати особу, від якої потрібні зразки почерку, про необхідність співпраці в рамках розслідування, а також роз'яснення негативних наслідків від відмови чи спотворення зразків для експертизи. Однак, у деяких випадках такі методи можуть бути малоефективними.

Зважаючи на обмеженість тактичних методів, основним вихідним шляхом стає законне одержання зразків для експертизи через різноманітні методи розслідування, такі як тимчасове вилучення документів, обшуки, огляди, допити та інші процесуальні дії, які можуть бути використані для отримання зразків почерку. Організація слідчих дій і підтримка з боку експертів для отримання необхідних матеріалів є важливими етапами для успішного проведення почеркознавчих експертиз у кримінальних справах.

Технічна експертиза документів - криміналістичний вид експертизи, який проводиться тільки в державних установах судової експертизи. Фактично вона включає в себе три експертні спеціальності: 2.1. дослідження реквізитів документів, 2.2. дослідження матеріалів документів і 2.3. дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів [5].

Експерт, який проводить таку експертизу, має завдання ідентифікувати та діагностувати предмети та пристрої за реквізитами в документі, встановлювати способи виконання реквізитів та факти внесення змін, визначати первинний зміст зміненого тексту, виявляти невидимі і слабо видимі текстів, встановлювати давність та хронологічну послідовність виконання реквізитів у документах, та визначати походження документа або його реквізитів.

У практиці розроблено методичні положення щодо призначення технічної експертизи документів, які включають завдання цієї експертизи, вимоги щодо матеріалів для дослідження та орієнтовний перелік питань для експерта. Дотримання цих рекомендацій є важливим для успішного проведення експертизи.

У розслідуванні злочинів, передбачених ст. 200 КК України, важливе призначення технічної експертизи документів для дослідження платіжних засобів та інших пов'язаних з ними документів на паперових носіях, а інколи і на пластикових платіжних картках.

Документи на паперових носіях виготовляються з використанням комп'ютерної техніки та друкуючих пристроїв. Експертиза таких документів включає в себе встановлення способу виготовлення, виду, марки, моделі друкуючого пристрою чи копіювального апарату, загального джерела походження сумнівних документів і ідентифікацію конкретного обладнання за його наявністю.

При розслідуванні незаконних дій з платіжними засобами технічна експертиза документів на паперових носіях спрямована на дослідження відтисків печаток, друкуючих пристроїв і виявлення фактів технічного підроблення підписів. Для успішного розслідування важливо правильно визначати завдання експертизи, і розрізняти між технічною та почеркознавчою експертизою при дослідженні підписів на документах.

Технічна експертиза документів вимагає надання оригіналів у випадках, коли необхідно дослідити факт внесення змін до початкового змісту документа та для проведення ідентифікації різних елементів документа. Це важливо для виявлення змін у тексті, ідентифікації печаток, встановлення часу виконання підписів та інших елементів. Ідентифікація друкуючих пристроїв (принтерів, касових апаратів) можлива лише за

умови надання експерту експериментальних зразків, виготовлених тим самим пристроєм. Подібно до цього, надання вільних зразків, максимально наближених за часом виготовлення до досліджуваного документа, також є корисним.

Технічні експерти використовують спеціальне обладнання, таке як лупи, мікроскопи, світлофільтри та відеокомпаратори для виявлення підробок та виконання якісних досліджень документів. Ці сучасні криміналістичні прилади спрощують виявлення підробок та надають змогу створювати якісні фотознімки, що дозволяє експертам обґрунтовано складати висновки.

Експертиза пластикових карток представляє собою окремий вид дослідження бланків документів і фактично входить до складу технічної експертизи документів. Крім цього, криміналістичне дослідження комп'ютерної інформації в рамках судово-технічної експертизи документів впливає на повноту та якість досліджень.

Дотримання вимог щодо надання оригіналів, вільних зразків та використання сучасних методів та обладнання є запорукою успішної технічної експертизи документів.

Питання щодо технічної експертизи документів і пластикових карток, а також комплексних експертиз дійсно залишаються дискусійними, і це область, яка вимагає розвитку і адаптації до сучасних вимог та технологій.

Пластикові платіжні картки, як ви відзначили, є комбінованими документами, що містять різні технічні та інформаційні елементи. Дослідження таких об'єктів може дійсно вимагати залучення експертів з різних галузей, таких як технічна експертиза документів і комп'ютерно-технічна експертиза. Комплексні експертизи можуть бути доцільними для подібних об'єктів, оскільки їх аналіз потребує розуміння різних аспектів та властивостей.

Залучення спеціалістів різних галузей і використання різних методик дослідження є ключовим для розв'язання складних питань, пов'язаних з документами та пластиковими картками. Сучасні технології та методи дослідження, включаючи аналіз комп'ютерної інформації, дійсно можуть позитивно вплинути на повноту та якість експертизи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Яремчук, В. О. (2014). Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09, Харків.. 21 с.
3. Грига М. А. Окремі особливості огляду електронних документів. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 березня 2021 р.). [Електронне видання]. – Київ : НА СБУ, 2021. С. 27-29.
4. Бараш Л. Є. Процесуальні проблеми призначення і проведення судової експертизи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 4. С. 262-268.
5. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 року № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>.